

19. The Arms Trade Treaty and Japan. 3 June 2013: First Day of the Opening of the Signature. [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.un.emb-japan.go.jp/statements/ATT_Japan.pdf.

20. Statement by H. E. Mr. Shintaro Ito, Vice-Minister for Foreign Affairs of Japan, On the occasion of United Nations Conference to Review Progress Made in the Implementation of the Programme of Action to Prevent, Combat and Eradicate the Illicit Trade in Small Arms and Light Weapons in All Its Aspects. – United Nations. – New York, 26 June 2006

21. Implementation Guidelines for the Three Principles on Transfer of Defense Equipment and Technology Adopted by the National Security Council of Japan April 1, 2014. – 5 p.

22. Japan's lower house approves bill to ratify arms trade treaty [Text] // Kyodo News International. – 10 April 2014. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.japanbullet.com>.

23. Three Principles on Transfer of Defense Equipment and Technology. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.mofa.go.jp/files/000034953.pdf>.

Басистый А. В. *Ответственность, партнерство и развитие или три кита политики Японии по проблеме стрелкового оружия и легкого вооружения в ООН*

В статье исследуется политика Японии в ООН в контексте преодоления традиционных угроз международной безопасности, а именно в вопросах международного регулирования процессов распространения, накопления и торговли легким стрелковым оружием. Автор рассматривает концептуальные основы, практические направления деятельности, а также непосредственные инструменты японской политики в контексте решения указанной проблемы.

Ключевые слова: международная безопасность, внешняя политика Японии, ООН, стрелковое оружие и легкое вооружение.

Basystyi A. *Responsibility, Partnership and Development or the Three Whales of Japan's Policy on Small Arms and Light Weapons in the UN*

The article examines the policy of Japan within the United Nations in overcoming traditional threats of international security, namely in terms of international distribution, accumulation and trafficking of small arms and light weapons. The author examines the conceptual basis, practical activities and direct tools of Japanese policy in the context of solving the problem.

Keywords: international security, foreign policy of Japan, the UN small arms and light weapons.

УДК 327(5)(73)

Лебеденко С. Б.

ЦЕНТРАЛЬНА АЗИЯ В КОНТЕКСТІ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ США: АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Центральноазійський регіон має досить значні запаси енергетичних та природних ресурсів, а також географічно вигідно розташований, саме тому він є об'єктом геополітики провідних держав світу, виключенням не є і інтереси США у цьому регіоні. У статті автор аналізує сучасну зовнішню політику США в регіоні Центральної Азії. Автор зазначає, що політика США, як і раніше, орієнтована на створення Великої Центральної Азії. Американська ініціатива «Новий Шовковий шлях» так і не запрацювала, держави Центральної Азії більш зацікавлені у китайському проекті «Економічний пояс Шовкового шляху». На відміну від США, КНР та Росія посилюють свій вплив у цьому регіоні, а ряд світових криз витісняє Центральну Азію з американського порядку денного. Проте, країни ЦА все ще зацікавлені в співпраці зі США і цілком імовірно, що США продовжать боротьбу за вплив у цьому регіоні.

Ключові слова: Центральна Азія, США, КНР, Росія, зовнішня політика, геополітика, стратегія, Велика Центральна Азія, Новий Шовковий Шлях.

По мірі того як глобальна сила і вплив зміщуються на схід, основні міжнародні актори прагнуть взяти на себе провідну роль в Азії. Держави світу намагаються вибудувати нові взаємини і сформувати вигідний для себе баланс сил з азійськими країнами, що розвиваються, в яких вже є готовий ґрунт як для більш широкого співробітництва, так і для загострення конкуренції.

Цілком ймовірно, нинішня Азія, де проживає більша частина населення світу і досягнуті значні успіхи в індустріальному розвитку, багато в чому визначить майбутні вектори глобалізації; поряд з цим в регіоні нестримно зростають військові витрати, загострюється суперництво за ресурси і тліють найгарячіші вогнища конфліктів. Особливе місце в азійській архітектурі належить відносно невеликому, але багатому енергоресурсами регіону – Центральній Азії (ЦА), який визначає потоки енергопостачань в усі кінці світу, а також має сусідство з нестабільним Афганістаном. На ЦА сконцентровані інтереси найбільших глобальних гравців, а регіон в якійсь мірі можна вважати «ключем» до геополітичного майбутнього і стабільності всього азійського континенту.

Міжнародне значення ЦА обумовлено геополітично вигідним розташуванням між Росією, Китаєм, Іраном і Кавказом, значним енергетичним і природно-ресурсним потенціалом, транспортно-транзитними можливостями, а також близькістю до осередків збройних конфліктів (Афганістан, Пакистан), сильно впливаючих на міжнародну безпеку. У зв'язку з цим регіон залишатиметься сферою перетину інтересів і стратегій як самих держав ЦА, так і зовнішніх геополітичних гравців, головним чином США, Росії, Китаю, Євросоюзу, Ірану і Туреччини. Визначення перспектив розвитку ЦА багато в чому залежить від оцінок поточної політики і більш довгострокових стратегій цих гравців і інших зовнішніх країн, що надають вирішальний вплив на ситуацію і безпеку в Центрально-Азійському регіоні (ЦАР).

ЦА є молодим регіоном, тут ще не завершилися процеси становлення інституційної структури і системи міжнародних організацій, а також пошуки культурно-політичної ідентичності. Для регіону характерні внутрішні протиріччя, істотна варіативність культурних практик і ідентичностей, а також широкий діапазон інтерпретацій історичної спадщини. Слід також зазначити, що розвиток ЦАР йде на тлі просування різноманітних, що суперечать один одному, інтеграційних проектів, за якими стоять потужні геополітичні сили.

Вирізняюча риса ЦА – існування тут унікальної комбінації викликів і загроз різного рівня. Ситуація ускладнюється конкуренцією зовнішніх сил і відсутністю кооперації між самими центральноазійськими державами, що зводять нанівець всі спроби нейтралізувати наявні ризики за допомогою міжнародного співробітництва. Регіон став заручником глобальної невизначеності. Його залежність від структури світової політики є довгостроковою проблемою, так як співвідношення сил на глобальній арені між ключовими зовнішніми гравцями постійно змінюється. З геополітичної точки зору система безпеки ЦА є складною конструкцією з декількох рівнів (і підрівнів), в якій паралельно задіяні різні сили. Крім того, держави ЦА беруть участь в різних регіональних організаціях і в області безпеки пов'язані одночасно з кількома геополітичними центрами сили [1, с. 141-142].

Виклики і загрози стабільності та сталого розвитку держав регіону пов'язані з впливом безлічі чинників; наприклад, із загостренням внутрішньополітичних процесів, активізацією екстремістських і терористичних організацій різного спрямування, зростанням афганського наркотрафіку, проблемами міграції та маргіналізації міст, екологічною деградацією і водним дефіцитом, підвищеною конфліктогенністю етноконфесійного характеру та ін. Всі проблеми, пов'язані з безпекою ЦАР, мають міжрегіональний характер.

Незважаючи на те, що місце і роль ЦА в світовій спільноті не визначені, регіон поступово втягується в різні міжрегіональні та глобальні процеси, в тому числі і деструктивні. В силу транснаціонального характеру загроз і низького рівня самостійності кожної з держав регіону жодна країна не може лише власними зусиллями вирішити весь

комплекс існуючих проблем; нівелювання загроз, зміцнення безпеки, запобігання і подолання кризових ситуацій в ЦА може сприяти лише інтеграція зусиль. Однак перспектива реальної інтеграції ЦА вельми невтішна: занадто сильний антагонізм між країнами регіону; крім того, різні центральноазійські держави розвиваються в діаметрально протилежних напрямках [2, с. 27].

У політиці США в Центральній Азії з 1991 року, коли п'ять держав – Казахстан, Киргизія, Таджикистан, Туркменія і Узбекистан здобули незалежність, можна виділити три етапи. На першому етапі – від розпаду СРСР до терактів 11 вересня 2001 року – у Сполучених Штатах було три пріоритети: убезпечити зброю масового ураження, що дісталася в спадок від СРСР; допомогти країнам Центральної Азії зміцнити і відстояти недавно набутий суверенітет, незалежність і територіальну цілісність в разі відродження російського імперіалізму і зруйнувати монополію Росії на трубопровідні системи і транзитні маршрути для центральноазійської нафти і газу в якості гарантії незалежності регіону від Москви. США однозначно відкинули геополітичний підхід щодо Центральної Азії на користь довгострокової політики підтримки формування в регіоні демократичного ладу, вільного ринку та економічної інтеграції. Однак, незважаючи на часом пихату риторику, керівництво США не надавало Центральній Азії пріоритетного значення. Зусилля США щодо зміцнення стабільності, безпеки, забезпечення економічного процвітання і вдосконалення державного управління в регіоні мали помірний характер.

Після подій 11 вересня ставлення Вашингтона до Центральної Азії і характер співпраці з державами регіону різко змінилися – почалося переформування другого етапу політики в цьому регіоні. Звичайно, інтерес до здійснення довгострокової програми політичних і економічних реформ зберігався, але на перший план вийшли міркування, пов'язані з військовими завданнями і безпекою. Потреба тилового забезпечення військової операції США в Афганістані, а отже, і залежність від доступу до військової інфраструктури регіону взяли гору над прагненням сприяти політичним та економічним реформам, дотримання прав людини. Вашингтон став надавати більшого значення співробітництву в сфері безпеки з країнами, де у нього з'явилися бази, і геополітичним позиціям США в регіоні в цілому. Із зони другорядної уваги Центральна Азія перетворилася в регіон, який займав важливе місце в стратегії США, нехай навіть пов'язано це було не з його власною значимістю, а з допоміжною роллю в зусиллях по стабілізації становища в Афганістані.

Перші два етапи відносин Америки з незалежною Центральною Азією пов'язує спільна тема: інтереси США лежали за її межами – і дії Вашингтона були наслідком політики, пріоритетів і взаємин з країнами, що оточували регіон. Тепер же, коли присутність і роль бойових частин США в Афганістані істотно скорочується, Вашингтону необхідно заново визначити свої інтереси, вибудувувати пріоритети і взаємини в регіоні, причому в ситуації, коли готовність і здатність Росії до втручання у внутрішні справи своїх сусідів підвищилася. Більш того, довгострокова мета посилення впливу в Центральній Азії, яку переслідують і Москва, і Пекін, може збільшити напруженість між ними, та й між державами самого регіону. Суперництво двох держав спонукає центрально-азійські держави прагнути до того, щоб участь Заходу в справах регіону збереглася для стримування амбіцій Росії і Китаю. Всі ці події є контекстом для умовного «третього» етапу політики в Центральній Азії.

Загалом на політику США в Центральній Азії впливають такі чинники: відносини з Росією, КНР, Ісламською Республікою Іран, Туреччиною, Пакистаном і Індією, військова операція в Афганістані, проблема розширення НАТО, енергетичний чинник, координація стратегії з Євросоюзом, а також проблема радикального ісламу. З самого початку своєї роботи в Білому домі Б. Обама окреслив пріоритет напрямків зовнішньої політики зміцнення впливу США в Азійсько-Тихоокеанському регіоні і подальший розвиток відносин з Китаєм. Щоб допомогти вивести американську економіку з важкої кризи, США спробували створити спільний з КНР геополітичний союз, проте Пекін відкинув цю пропозицію.

Ключовою проблемою (крім виходу з кризи) для адміністрації Б. Обама залишилося успішне завершення війни з міжнародним тероризмом (маються на увазі, перш за все, військові операції в Афганістані). Центрально-Азіатський регіон залишається в колі пильної стратегічної уваги нинішньої адміністрації США (особливо після подій в Киргизстані). Це загрожує для держав ЦА як новими викликами, так і новими можливостями по зміцненню геополітичного балансу в регіоні. Було прийнято рішення знизити рівень військової присутності США в Афганістані з подальшим відходом з цієї країни [7, с. 161].

Як виявляється, США вже не ставлять завдання демократизації в якості основоположного принципу своєї зовнішньої політики. Адміністрація Б. Обама усвідомила, що встановлення демократії не зводиться до формального запровадження в будь-якій країні механізму виборів, але залежить від визрівання внутрішніх умов і створення соціально-економічної і політичної інфраструктури, що вимагає багаторічних зусиль. США користуються методом «розумної» сили (поєднання «жорсткої» і «м'якої» сили). Сьогодні перевага віддається не військовим діям, а політичним і економічним методам, а також дипломатії і культурним зв'язкам. В цілому експерти характеризують зовнішню політику адміністрації Б. Обама як суперечливу і непослідовну. В якості основної причини називають недосвідченість демократичного президента в міжнародних справах і, головне, несприятливу для США ситуацію в національній та світовій економіці.

На думку розробників центральноазійської політики в адміністрації Б. Обама, в новій ситуації США необхідно було подолати внутрішні структурні протиріччя своєї політики, а також вирішити три найважливіші проблеми.

1. Недовіра держав ЦА до зусиль США по встановленню демократії в країнах регіону. Мабуть, перш ніж почати впроваджувати свою центральноазійську політику, Білому дому для поліпшення свого іміджу, слід було б зміцнити контакти з урядами країн регіону.

2. Протидія Росії, яку не влаштовує політика США.

3. Ситуація в Афганістані.

Американські експерти досить скептично оцінили перспективи реалізації концепції «Великої Центральної Азії» (ВЦА), залишеної у спадок Б. Обама адміністрацією Дж. Буша. Цілі, закладені в проєкті ВЦА, визначені Вашингтоном на середньо- і довгострокову перспективу, тому, хоча реалізація його стикається з цілою низкою проблем, це зовсім не означає зняття цього найважливішого геополітичного питання з порядку денного [6, с. 31].

Нині інтереси США в регіоні виходять за рамки ВЦА і реалізовувалися на основі існуючих проєктів і двосторонніх домовленостей з державами ЦА. В цілому проєкт ВЦА лише частина стратегічного планування Вашингтона, націленого на трансформацію всієї Євразії в масштабний підконтрольний США економічний простір, що включає в себе регіон Каспію, ЦА, Середній Схід і Південну Азію (ПА). Таким чином, існує теоретична перспектива створення «санітарного кордону» по периметру кордонів Росії і Китаю. При такому розвитку подій геополітичне поле учасників регіональної конкуренції буде розширено, що цілком відповідає інтересам Білого дому.

Головними напрямками коригування політики США при Б. Обама було: відновлення ряду посад і підрозділів в адміністрації і створення департаменту ПА і ЦА; посилення ролі Афганістану в процесі інтеграції азійських країн і формування ВЦА; використання транспортного коридору «Північ – Південь» для диверсифікації експорту енергоресурсів з ЦА; а також застосування різних стратегічних підходів і перетворення Казахстану в «регіонального лідера» і своєрідний «коридор реформ». Крім того, передбачалося акцентувати увагу на ролі освіти і неурядових організацій в просуванні демократії в ЦА (цей процес все ще визиває в регіоні певні побоювання). Причиною коригування центральноазійської політики США було усвідомлення помилок, допущених колишньою адміністрацією Білого дому.

Одна з проблем для американської політики в регіоні – Організація договору про колективну безпеку (ОДКБ). Білий дім вважає, що ця організація підконтрольна Росії і встановлення відносин з нею означатиме визнання ОДКБ в якості законного члена

міжнародного співтовариства. Таким чином, Вашингтону необхідно підтримувати хоча б мінімальні контакти з РФ і КНР з найважливіших проблем, що виникають в країнах ЦА, так як це могло б сприяти розвитку відносин з країнами регіону, а також виключити закиди з боку Москви і Пекіна з приводу того, що США переслідують виключно свої інтереси. Очевидно, що політика Б. Обама в Центрально-азійському регіоні повинна була виправити помилки колишньої адміністрації Білого дому.

Щодо зміцнення співробітництва США (спільно з ЄС) з державами ЦА в сфері енергетики, то для Б. Обама воно було пріоритетним завданням; ставка робилась на подальшу «американізацію» Каспію і переорієнтацію потоків каспійських нафтогазових ресурсів в європейському напрямку. США і їх партнери в ЄС будуть і далі докладати зусиль до того, щоб зв'язати магістральними нафто і газопроводами Центрально-азійський регіон з європейськими ринками в обхід російської території. Глобальна фінансова криза і падіння світових цін на енергоносії можуть призвести до згорання ряду енергетичних проектів на Каспії, які лобіює Вашингтон; незважаючи на це, Центрально-азійський регіон, як і раніше буде залишатися ареною гострої конкурентної боротьби між США і Росією [5, с. 130].

Узбекистан теоретично залишається важливою ланкою у всій центральноазійській схемі безпеки. Незважаючи на те що з боку офіційних осіб Узбекистану не раз лунали гучні фрази про спільну боротьбу з міжнародним тероризмом і сприяння силам коаліції в Афганістані, Вашингтон вже давно не відчуває особливої довіри до політики Ташкента. Узбекистан розглядається у Вашингтоні як центральний і найбільш вагомий гравець в регіоні. Ця держава володіє регіональними гегемоністськими амбіціями і більш інших здатна кинути виклик Москві. Великі узбецькі діаспори є в усіх сусідніх державах, що дає Ташкенту можливість втручатися в їхню політику. На відміну від інших пострадянських держав регіону (за винятком Казахстану) Узбекистан самодостатній в плані продовольства і енергії. Узбекистан для США є найважливішим потенційним партнером, він межує не з Росією, а з Афганістаном, з яким має шосейні і залізничне сполучення. Крім того, на території республіки розташована радянська військова база, яка вже використовувалася американцями. Для США теоретично зростає значення Узбекистану. Через територію республіки можна доставляти вантажі по найкоротшим і надійним маршрутами (Новий шовковий шлях). Однак США проявляють певну обережність, не будучи впевненими в тому, що узбецька сторона поведе себе досить адекватно в тій чи іншій ситуації. Колишній президент Узбекистану Іслам Карімов здійснив вихід з альянсів з Росією – Євразійського економічного співтовариства (ЄврАзЕС) і ОДКБ. Орієнтація Узбекистану на США і Захід може вплинути на геополітичний баланс сил в регіоні (в першу чергу, послабити позиції Росії) і вивести республіку на черговий виток спіралі боротьби за регіональне лідерство. Однак експерти вважають, що процеси, які відбуваються не можна назвати остаточною зміною геополітичної орієнтації Ташкента; мова йде, швидше за все, про тактичний хід І. Карімова, якому була вигідна тісніша співпраця з ЄС і США. Республіка зовсім не має наміру перетворитися в «васала» США: узбеки прагматично підштовхують американських представників до співпраці, дотримуючись при цьому розумну дистанцію. Слід також зазначити, що Вашингтон побоюється надмірного втручання Ташкента в існуючий в Південному Киргизстані етнічний конфлікт з метою допомоги одноплемінникам і запобігання «експорту революції» в Узбекистан. У той же час у разі масштабної дестабілізації регіону США не виключають більш активної ролі Ташкента як найбільш впливової військової сили в Ферганській долині. Загалом, президентам Узбекистану і США не вдалося налагодити стабільного і надійного діалогу та особистих контактів [9, с. 48-49].

Можна виділити три серйозні помилки, допущені при здійсненні політики США в ЦА:

- 1) при вирішенні різних проблем держав регіону США навіть не намагалися узгодити позиції різних державних відомств;
- 2) не враховувалася специфіка країн і народів ЦА і регіону в цілому;
- 3) дії США не були скоординовані з діяльністю інших зовнішніх акторів.

Після приходу до влади адміністрації демократів на чолі з Б. Обамою очікувалося, що Вашингтон почне активно переглядати свою стратегію в ЦА і, зокрема, відмовиться від концепції ВЦА.

Оглядач «Foreign Policy» Деніел В. Дрезнер виклав основні аргументи, чому США слід піти з регіону ЦА: запуск трубопроводу Баку-Джейхан не підсилили позиції США: Казахстан і Туркменія взагалі не стали до нього підключатися; політика «перезавантаження» «здала» Москві всі пострадянські держави регіону. Це вилилося згодом в дестабілізацію в Киргизії, повільний відхід від проамериканської орієнтації уряду в Азербайджані; потепління Вашингтона по відношенню до колишнього президента Узбекистану І. Карімова (якого до цього вважали найбільш недемократичним з середньоазійських лідерів) свідчить про слабкість адміністрації Б. Обама; варто залишити Центральну Азію Росії і Китаю. Повної гегемонії якоїсь однієї країни досягти все одно не вдасться; Центральна Азія знаходиться занадто далеко від Сполучених Штатів. Якщо є на світі регіон, де США слід було б зменшити свою присутність, то це він і є, причому заощадивши десятки мільярдів доларів [15].

Інша точка зору представлена колегою Деніела Д. по «Foreign Policy» Стівом Лівайном. Він стверджує, що у 1988 році, Вашингтон вже вирішив, що боротьба за Центральну Азію виграна і вирішили не витратити ресурси на Афганістан з Пакистаном, а потім довелося повертатися, несучи відчутні втрати. Так і цього разу є велика небезпека помилитися, передчасно відмовившись від претензій в Центральній Азії; китайсько-російське суперництво не дасть рівноваги в регіоні, як це робить присутність США. В результаті від цього постраждають усі. Вашингтону краще постаратися набути, як мінімум, вісім союзників США в регіоні, ніж залишати їх своїм потенційним суперникам; щодо віддаленості регіону від Штатів, він заперечує – від узбецького міста Термез до північної столиці Афганістану Мазарі-Шариф всього 57 миль, 189 миль – до Кабула, столиця Азербайджана Баку знаходиться в 338 милях від Тегерана, а столиця Казахстану розташована в 537 милях від столиці Західного Китаю Урумчі. Всі ці країни пов'язані з основними інтересами США [16].

США, як і Росія, вважають Каспійсько-Центральноазійський регіон зоною своїх життєво важливих інтересів. Їх євразійська геостратегія ґрунтується на концепції «Великої Центральної Азії». Основні інтереси США концентруються в області видобутку і транспортування енергоресурсів, а військово-політична присутність в країнах регіону має для них важливе стратегічне значення з огляду на близькість Росії, Китаю, Ірану та зони Афганістану-Пакистану (АфПак). Іншими словами, територія регіону розглядається США як сприятливий плацдарм для прямого політичного впливу на Росію і Китай, ведення військових дій в АфПак або потенційного військового удару по Ірану. При цьому цілком очевидно, що Сполучені Штати прагнуть максимально дистанціювати держави ЦАР від російського впливу. З цією метою Вашингтон використовує політичні важелі тиску, демократичну риторичку, а також всіляко впливає на країни регіону (безпосередньо і через міжнародні та неурядові організації). В цілому стратегія США в ЦА не передбачає серйозних інвестицій в соціально-економічний розвиток країн регіону і концентрується в основному на енергетичних і ресурсовидобувних секторах економіки [13, с. 5].

Значні геополітичні зміни і нестабільна ситуація в державах Центральної Азії створюють передумови для посилення суперництва між Росією і Китаєм за вплив у регіоні. У той же час Центральна Азія стає менш відкритою для американського впливу і програм з розповсюдження демократії. Політиці США необхідно адаптуватися до умов, що склалися, щоб цілі Вашингтона в Центральній Азії були координовані з його насправді обмеженими ресурсами і інтересами. Надмірні і нездійсненні обіцянки, постановка амбіційних, але нереалістичних завдань приведуть лише до взаємного роздратування і викличуть у п'яти країнах регіону розчарування в США. Навпаки, всі сторони виграють в результаті проведення політики, заснованої на реалістичній оцінці ситуації і американських інтересів

Звичайно, сучасна політика щодо Центральної Азії виробляється не в вакуумі – курс формується в контексті інтересів і пріоритетів Америки на світовій арені, обмежень асигнування на оборону і допомогу іноземним державам та конкуренції з іншими проблемами, які вимагають уваги політичного керівництва США. Більш того, ряд криз, що вибухнули в цей же час в інших регіонах, витісняє Центральну Азію із західного порядку денного в сфері зовнішньої політики і безпеки. Кампанія проти самопроголошеного «Ісламської держави» в Сирії та Іраку, криза в Україні, громадянські війни в Ємені та Лівії, вступ в дію ядерної угоди з Іраном і протистояння посиленого натиску Китаю перевершують за значенням події в регіоні, який не є ні ареною масштабних лих, ні джерелом серйозних загроз безпеки США. Насправді, через скорочення американського контингенту в Афганістані можливості для просування американських інтересів в Центральній Азії зменшуються. Отриманий досвід, поряд з внутрішньополітичними і геополітичними тенденціями в регіоні, показує: в подальшому можливості для реалізації американських інтересів будуть обмежені, а відносини з країнами Центральної Азії – непростими.

Війна в Афганістані триває вже півтора десятиліття і залишається для лідерів країн Центральної Азії проблемою номер один у сфері безпеки. Вони вже давно не розраховують на те, що ситуація в Афганістані зміниться на краще, і побоюються поширення нестабільності через південні рубежі свого регіону. Держави Центральної Азії з недовірою ставляться до стратегії США і їх партнерів по коаліції Міжнародних сил сприяння безпеці в Афганістані. Ця стратегія передбачає зосередження сил в першу чергу на півдні країни для боротьби з головними опорними пунктами талібів, а північні райони Афганістану залишаються без достатньої підтримки. Поширення нестабільності і насильства на північні провінції Афганістану і рішення президента США Б. Обама припинити виведення американських військ підтвердили давні побоювання держав Центрально-Азійського регіону щодо долі їх неспокійного сусіда.

На шляху зміцнення зв'язків з цим регіоном США стикаються з серйозними перешкодами. Деякі з них обумовлені геополітичною ситуацією в Центральній Азії. Це далекий регіон, який не має виходу до моря, у нього немає історичних, культурних і етнічних зв'язків з Америкою, тому в США відсутні природно сформовані групи, які виступають за зближення з Центральною Азією. Крім того, Центральна Азія оточена великими державами, у яких з нею більше інтересів і тісних зв'язків. Ці держави насторожено ставляться до чужих спроб створити плацдарми на стратегічно важливій для них території. У США немає першорядних інтересів в Центральній Азії, але у них є цілі, пов'язані з Китаєм, Іраном і Росією. Все це разом призводить до того, що в політичному порядку Сполучених Штатів сусідам Центральної Азії надається набагато більше значення, ніж їй самій.

Крім того, немає підстав вважати, що мотивами політичного зближення США з регіоном стануть спільні цінності чи економічні зв'язки. Цінності, на яких ґрунтується зовнішня політика Вашингтону, не здатні подолати внутрішньополітичні перешкоди в країнах регіону – закритість політичних систем, порушення основних громадянських прав, неповага до закону. Мляві торгові відносини Сполучених Штатів з Центральною Азією, швидше за все, такими і залишаться. Падіння цін на нафту і зміни на світовому ринку енергоносіїв не тільки вдарили по тим, хто їх видобуває і експортує, але і зменшили потік інвестицій в енергетичний сектор регіону. Через високі бар'єри входу на центрально-азійський ринок для іноземного бізнесу і бідності населення країни регіону, можливо, за винятком Казахстану, не є привабливими об'єктами для американських і європейських інвесторів. На відміну від китайського проекту, американський Новий шовковий шлях (НШШ) – анонсована в 2011 році ініціатива по створенню транспортної та енергетичної інфраструктури, яка повинна зв'язати центрально-азійські держави з Афганістаном, не обіцяє припливу великих інвестицій в регіон.

Судячи з усього, після припинення активних бойових дій в Афганістані НАТО на чолі з Вашингтоном теж втрачає інтерес до Центральної Азії. В рамках програми «Партнерство заради миру» (ПЗМ) налагоджено співпрацю з Казахстаном. Однак участь інших країн

регіону в ПЗМ дуже обмежена. При цьому привабливість партнерства з НАТО для Центральної Азії, швидше за все, буде і далі знижуватися в міру посилення стурбованості країн регіону загрозою своїй безпеці, що виходить з Афганістану, і перемикання уваги організації з Афганістану на ближчі регіони, в тому числі Росію та Близький Схід. Більш того, в атмосфері загострення напруженості між НАТО і Росією тісні контакти з НАТО можуть створити додаткові проблеми для деяких держав Центральної Азії, оскільки спровокують негативну реакцію Москви.

Простеживши шлях, пройдений Центральною Азією за останні 25 років, можна зробити наступний висновок: через внутрішню ситуацію в цих державах і регіоні в цілому, геополітичного оточення, обмеженості американських інтересів і ресурсів вона, швидше за все, залишиться поза досяжністю американської «перетворювальної дипломатії». За 1992-2014 роки економічна і військова допомога США п'яти державам Центральної Азії не досягала до 6,8 мільярдів доларів (без урахування інфляції): найбільшого розміру, 649 мільйонів доларів, вона досягла в 2010 році, коли чисельність американського контингенту в Афганістані склала 100 тисяч військовослужбовців. Ротація військ в Афганістані відбувалася через американський транзитний центр Манас в Киргизії, а розмах бойових операцій США в той період вимагав масштабного тилового забезпечення, одним з найважливіших елементів якого був сухопутний транспортний маршрут через Центральну Азію. Слід, однак, відзначити, що «Північний маршрут доставки» використовувався в основному для перевезення в Афганістан небойових вантажів, а бойове спорядження переправлялось по повітрю. У міру згорання бойових операцій в Афганістані і при відсутності у Вашингтона масштабних планів щодо розміщення військ значення для США цього маршруту і, отже, всієї Центральної Азії поступово зійде нанівець. Уже в 2014 році американська допомога регіону склала всього 148 мільйонів доларів [17].

Це не означає, що Вашингтон відвернувся від Центральної Азії або відмовився від зусиль по просуванню американських ідеалів, стимулювання якісного державного управління та економічного розвитку, а також адекватної підтримки безпеки. Однак ресурсів на реалізацію політики США в Центральній Азії, швидше за все, буде небагато. Таким чином, в майбутньому Америці доведеться узгоджувати свої очікування щодо держав Центральної Азії та вимоги до них з обсягом вкладень, які США готові робити в цей регіон.

Сполучені Штати зацікавлені в тому, щоб Центральна Азія не стала притулком для радикальних ісламських бойовиків. З 2000 року в Афганістані і деяких районах Пакистану діє кілька терористичних угруповань, створених в Центральній Азії. Хоча в даний час ці угруповання не становлять прямої терористичної загрози для США або Центральної Азії і навряд чи будуть представляти її в найближчому майбутньому, деякі з них співпрацюють з рухом «Талібан», інші пов'язані з «Аль-Каїдою», а деякі бойовики з Центральної Азії, за наявними даними, приєдналися до «Ісламської держави». Велика частина самої Центральної Азії є для радикальних угруповань ворожою територією – багато в чому завдяки роботі місцевих служб безпеки. Однак в деяких районах, наприклад віддалених і слабкерованих областях Таджикистану, радикальні організації можуть знайти можливості для створення плацдармів, особливо, якщо конфлікт вийде за межі Афганістану. Якщо це станеться, проникнення радикальних організацій в Центральну Азію з часом стане серйозною загрозою стабільності і безпеки в регіоні. Постійна допомога США країнам Центральної Азії в боротьбі з тероризмом може сприяти превентивної нейтралізації цієї загрози.

США як і раніше зацікавлені в створенні в Центральній Азії регіонального енергетичного ринку, пов'язаного з Афганістаном, Європою, Південною і Східною Азією. Поки що зусилля США зосереджувалися на реалізації плану з будівництва газопроводу з Туркменії в Афганістан, Пакистан і Індію (ТАПІ). У грудні 2015 року в Туркменії пройшла церемонія закладки ТАПІ за участю лідерів всіх чотирьох держав. Однак реалізація цього проекту залишається під питанням. Туркменія виявилася важким партнером, і, можливо, у неї просто не вистачить газу, щоб повністю виконати всі свої контрактні зобов'язання. Крім того, зберігаються проблеми з фінансуванням будівництва, а також довгострокові загрози

його безпеці в Афганістані і Пакистані. Ядерна угода «5 + 1» з Іраном також може вплинути на розвиток подій на енергетичному ринку в регіоні. Не виключено, що будуть відновлені трубопровідні проекти та інші зв'язки між Центральною і Південною Азією.

Комерційним інтересам США відповідає і інший шлях – розширення регіонального економічного співробітництва та диверсифікація економіки країн Центральної Азії за межі видобутку і експорту природних ресурсів. Сполучені Штати можуть скористатися вступом Казахстану до Світової організації торгівлі в 2015 році, а також готовністю цієї країни і Киргизії підкоритися стандартам Ініціативи прозорості у видобувних галузях (ШВГ), щоб підштовхнути центрально-азійські держави до співпраці з міжнародними фінансовими інститутами. Це допоможе зробити діловий клімат в цих країнах більш відкритим і правовим. Стимулювання прозорості та підзвітності в цій області могло б сприяти досягненню цілей США щодо поширення в регіоні верховенства закону.

Посилення регіональної інтеграції держав Центральної Азії давно вже є однією з цілей політики США. Як зазначалося вище, головний проект у цій галузі – американська ініціатива Новий шовковий шлях (НШШ). Однак через те, що Сполучені Штати не готові підтримати цей проект фінансово, його реалізація швидше розчарує, а довгострокові перспективи НШШ, та й можливості регіональної економічної інтеграції в цілому, в кращому випадку проблематичні. Держави Центральної Азії, за винятком Туркменії, не виявляють готовності ні здійснювати регіональну економічну інтеграцію, ні створювати транспортну мережу, яка зв'язала б регіон з сусідами з Південної Азії. Китайський проект «Економічний пояс Шовкового шляху» є для Центральної Азії переконливою альтернативою НШШ, і до того ж він забезпечений 46-мільярдним фондом, а також можливістю отримати фінансування від недавно створеного Азійського банку інфраструктурних інвестицій. Є й інші перешкоди: нездатність уряду США на сьогоднішній день знайти приватних інвесторів для НШШ, а також політичні, правові, організаційні проблеми та відсутність гарантій безпеки для бізнесу в Центральній Азії. Чи вдасться Китаю реалізувати свої амбітні і дорогі плани, поки не зрозуміло. Але навіть, якщо Пекін уріже їх наполовину або більше, США навряд чи зможуть взяти на себе порівнянні фінансові зобов'язання за власним проектом [11, с. 70].

Зусилля по поширенню демократії і поваги до прав людини, які США вживали в Центральній Азії більше двадцяти років, не дали стійких і серйозних результатів в країнах регіону й при президентстві Б. Обама. Наприклад, Киргизія, яку можна назвати найдемократичнішою з центрально-азійських держав, при цьому і найменш стабільна. Нинішній глава Киргизії Алмазбек Атамбаєв хоч і був обраний народом, але його дії по консолідації особистої влади і якість політичної демократії в країні викликають занепокоєність. Центрально-азійські лідери з підозрою ставляться до діяльності США щодо поширення демократії, вважаючи, що мета Америки – організувати нові «кольорові революції». Жорстке обмеження ЗМІ, громадянського суспільства, роботи місцевих та міжнародних неурядових організацій сильно звужують простір для діяльності США по просуванню демократії і захисту прав людини, і ситуація в цій області буде змінюватися в кращому випадку повільно. У перспективі внутрішні зміни в країнах Центральної Азії можуть створити для США можливості здійснення цієї програми. У найближчому ж майбутньому, однак, ці можливості, швидше за все, залишаться досить обмеженими.

За останню чверть століття уряд США озвучив чимало сміливих концепцій, пов'язаних з Центральною Азією і відносинами Америки з цим регіоном. В останній раз – в ході візиту держсекретаря Джона Керрі в усі п'ять центрально-азійських столиць в листопаді 2015 року. Серед планів була ідея простору, вільного від суперництва наддержав, ідея перетворення регіону в джерело енергетичної потужності для всього світу, ідея союзу в глобальній «війні з терором» і ідея партнерства в цілях розвитку регіону. Всі ці концепції давали уявлення про актуальні американські інтереси, які часто змінювалися. Америка не має тісних економічних, політичних і соціальних зв'язків з Центральною Азією. Крім того, Вашингтон продовжує скорочувати військову присутність в Афганістані і зайнятий кризами

в інших регіонах. З цих причин Сполучені Штати відносять співпрацю з регіоном на довгострокову, стійку основу, відповідну нинішнім цілям і доступним ресурсам [3, с. 55].

Незважаючи на те, що іноді сфера інтересів Америки на словах сильно розширюється, Центральна Азія не мала критичного значення для Сполучених Штатів при адміністрації Б. Обама. Вона так і залишиться несприйнятливою до американського впливу і цінностям, зусиллям з державного будівництва і розвитку демократії. Стандартний підхід з боку Вашингтону – постановка амбіційних, але нереалістичних завдань – породжує лише роздратування, цинізм і розчарування в регіоні ЦА. Проте, держави Центральної Азії зацікавлені в збереженні дружніх відносин з Америкою – хоча б для того, щоб врівноважити вплив Китаю та Росії. Це створює реальні можливості для взаємодії США з країнами регіону та дотримання взаємних інтересів.

Багато надій США щодо регіону не збулися. Центральноазійські країни не домоглися особливого прогресу в сфері демократизації, побудови відкритих суспільств, заснованих на ідеях вільного ринку, а також забезпечення верховенства закону і прав людини. Проект «Новий Шовковий шлях», який ставив за мету поєднати Центральну Азію з Афганістаном і Пакистаном, так і не був запущений. Більше всіх у вииграші від втрати Росією монополії на енергетичні ресурси регіону виявився не Захід, а Китай. Що ще більш важливо, Центральна Азія вийшла на іншу траєкторію розвитку. Регіон переживає геополітичний перелом, в результаті якого здатність Заходу впливати на розвиток подій там скоротиться. Основними партнерами Центральної Азії у сфері економіки, політики і безпеки стають Китай і Росія, завдяки залишковій присутності Москви в регіоні і винятковим економічним становищем Пекіна в якості економічного партнера і кредитора. Ці зміни послабляють вплив США і здатність сприяти зміцненню державності, економічної інтеграції в регіоні і просуванню західних цінностей [14, с. 63-64].

Вашингтон часто ставив у регіоні амбітні, але нереалістичні цілі, що призвело до виникнення цинічного ставлення і взаємного розчарування між п'ятьма центральноазійськими країнами і США. Якщо Сполучені Штати не приймуть до уваги зміни, що відбуваються у регіоні, розрив між поставленими цілями і здатністю їх досягти буде лише зростати і цілком може стати подразником у відносинах не тільки з Центральною Азією, а й з Росією і Китаєм. Інтересам всіх сторін більше відповідає політика, заснована на реалістичній оцінці регіону і бере до уваги скорочення виділених Вашингтоном ресурсів. Проте, центральноазійські держави сильно зацікавлені в підтримці дружніх відносин зі Сполученими Штатами, як мінімум в якості протизваги впливу Китаю та Росії. Ці геополітичні умови створюють хороші можливості для США в найближчій перспективі, а також з точки зору просування більш помірних цілей в наступні роки.

В цілому, підводячи підсумки політики в ЦА адміністрації Б. Обама, строк якої спливає, можна виділити декілька моментів. Перший – політика Вашингтона як і раніше націлена на формування ВЦА, а також на залучення країн регіону в сферу свого впливу. В її рамках американська адміністрація розглядає ЦА як об'єкт розширення «зони відповідальності», яка охоплює Афганістан, Іран, Пакистан і ряд інших держав. Другий – рішення, що приймалися Б. Обамою на цьому напрямку, підпорядковані завданню збереження військової присутності в Афганістані як стратегічного чинника впливу на Іран і КНР і рішення афгано-пакистанських проблем. Ця обставина обумовлює збільшення допомоги Афганістану і Пакистану в підготовці їх армій і сил безпеки, а також проведення спільних дій проти талібів і ІДІЛ. 5,5 тис. військовослужбовців США будуть знаходитися в Афганістані і після 2016 р. Третій – тим не менш, присутність США в Афганістані істотно скорочується, тому курс Вашингтона в регіоні буде формуватися в умовах обмеження асигнувань на оборону і необхідності вирішення нових геополітичних завдань. Ряд криз останнього часу, що спалахнули в інших регіонах світу, витісняє Центральну Азію з американського порядку денного.

Стосовно майбутнього, нереалістично очікувати, що США зможуть домогтися своїх цілей щодо забезпечення змін в регіоні, особливо з огляду на бажання Вашингтона

скоротити свою присутність і замість цього сконцентруватися на інших, більш насущних проблемах в країнах Азійсько-Тихоокеанського регіону і Близького Сходу. У перспективі в цьому регіоні Вашингтон буде використовувати як вже наявні важелі впливу, так і робити акцент на політиці «м'якої сили» і «стратегії непрямих дій». Пріоритетним напрямком стане співпраця з Казахстаном і Узбекистаном. У міру значного скорочення військової присутності Сполучених Штатів в Афганістані, важливість Центральної Азії в якості воріт до Афганістану в стратегічних розрахунках Америки впала. У зв'язку з цим США будуть приділяти регіону менше часу, зусиль і ресурсів. Перші 25 років своєї незалежності держави Центральної Азії були геополітично орієнтовані на Захід. США допомагали п'яти країнам регіону зміцнити незалежність і суверенітет. На цьому найважливішому для розглянутих країн етапі Америка повністю виконала свої партнерські обіцянки і в свою чергу отримала підтримку в регіоні, коли це було необхідно. Сьогодні Центральна Азія рухається в іншому напрямку. В регіоні відбувається великий геополітичний зсув, результатом якого стане ослаблення зв'язків з євроатлантичною спільнотою і посилення впливу і значення Китаю. У доступному для огляду майбутньому головними партнерами країн Центральної Азії в сферах політики, економіки і безпеки будуть Пекін і Москва: це пов'язано з переважаючим економічним впливом Китаю в регіоні і залишковою присутністю Росії. Ці зміни викличуть скорочення присутності і впливу Америки в регіоні і ускладнять завдання по перетворенню центральноазійських країн в демократичні держави з ринковою економікою, пов'язані один з одним регіональною економічною інтеграцією. У цих нових умовах реалізація важливих для Вашингтона завдань потребуватиме значних змін в політиці США.

Використана література:

1. Васильев Л. Е. Некоторые особенности политики мировых держав в Центральной Азии [Текст] / Л. Е. Васильев // Китай в мировой и региональной политике. История и современность, 2012. – №17. – С. 140-163.
2. Габдуллин Э. Центральная Азия: геополитика, безопасность, сценарии развития [Текст] / Э. Габдуллин // Центральная Азия и Кавказ, 2011. – № 1, том 14. – С. 26-41.
3. Гаврилина Е. А. Центральная Азия: многовекторность или новый курс? [Текст] / Е. А. Гаврилина // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки, 2015. – № 11. – том 3. – С. 54-56.
4. Городня Н. Д. Східна Азія у зовнішній політиці США (1989 - 2013 рр.) [Текст] : монографія / Н. Д. Городня; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ: Принт-Сервіс, 2014. – 526 с. – С. 463-519.
5. Жильцов С. С. Трубопроводная архитектура в Каспийском регионе: итоги и перспективы [Текст] / С. С. Жильцов // PolitBook, 2015. – № 2. – С 168-176.
6. Земсков В. Н. Стратегия США в Центральной Азии [Текст] / В. Н. Земсков // Вестник МГИМО Университета, 2013. – № 2 (29). – С. 28-32.
7. Казанцев А. А. Политика США в постсоветской Центральной Азии: характер и перспективы [Текст] / А. А. Казанцев // Вестник МГИМО Университета, 2012. – № 4 (25). – С. 155-164.
8. Лапенко М. В. Конструирование региона Центральной Азии: внутренние и внешние аспекты [Текст] / М. В. Лапенко // Актуальные проблемы современных международных отношений, 2014. – №3. – С. 15-22.
9. Лаумулин М. Центральноазиатская политика США при президентстве Б. Обамы [Текст] / М. Лаумулин // Центральная Азия и Кавказ, 2010. – № 4, том 13. – С. 47-61.
10. Лебедева М. М. «Мягкая сила» в отношении Центральной Азии: участники и их действия [Текст] / М. М. Лебедева // Вестник МГИМО Университета, 2014. – № 2 (35). – С. 47-55.
11. Морозов Ю. В. Стратегические проекты Китая, России и Соединенных Штатов для Евразии [Текст] / Ю. В. Морозов // Китай в мировой и региональной политике. История и современность, 2016. – № 21. – С. 62-77.

12. Мурашкіна М. З. Взаємодія та суперництво Росії, США і Китаю в Центральній Азії [Текст]: автореф. дис. канд. політ. наук: 23.00.04 / Мурашкіна Мар'яна Зіновіївна; Чорномор. держ. ун-т ім. Петра Могили. – Миколаїв, 2015. – 20 с.

13. Погорельский А. В. Роль неправительственных организаций в реализации целей и задач внешней политики США [Текст] / А. В. Погорельский // Современные проблемы науки и образования, 2013. – №1. – С. 40-46.

14. Ягья В. С., Ли Минфу Центральная Азия в условиях сопряжения экономического пояса Шелкового пути и Евразийского экономического союза [Текст] / В. С. Ягья, Минфу Ли // Управленческое консультирование, 2016. – № 2 (86). – С. 59-70.

15. Daniel W. Drezner On forfeiting the Great Game [Electronic resource] // Foreign Policy – Mode of access : <http://foreignpolicy.com/2010/10/06/on-forfeiting-the-great-game/>

16. Steve LeVine Does Central Asia matter? A response to Dan Drezner [Electronic resource] // Foreign Policy – Mode of access : <http://foreignpolicy.com/2010/10/06/does-central-asia-matter-a-response-to-dan-drezner/>

17. Sokolsky R., Stronski P. How Much Should the United States Still Care About Central Asia? [Electronic resource] // EurasiaNet. – Mode of access : <http://www.eurasianet.org/node/76981>

Лебеденко С. Б. *Центральная Азия в контексте внешней политики США: анализ и перспективы*

Центральноазиатский регион имеет довольно значительные запасы энергетических и природных ресурсов, а также выгодное географическое положение, поэтому он является объектом геополитики ведущих государств мира, исключением не являются и интересы США в этом регионе. В статье автор анализирует современную внешнюю политику США в регионе Центральной Азии. Автор отмечает, что политика США по-прежнему ориентирована на создание Большой Центральной Азии. Американская инициатива «Новый Шелковый путь» так и не заработала, государства Центральной Азии более заинтересованы в китайском проекте «Экономический пояс Шелкового пути». В отличие от США, КНР и Россия усилили свое влияние в этом регионе, а ряд мировых кризисов вытесняет Центральную Азию с американской повестки дня. Однако, страны ЦА все еще заинтересованы в сотрудничестве с США и вполне вероятно, что США продолжат борьбу за влияние в этом регионе.

Ключевые слова: Центральная Азия, США, КНР, Россия, внешняя политика, геополитика, стратегия, Большая Центральная Азия, Новый Шелковый Путь.

Lebedenko S. *Central Asia In The Context Of Us Foreign Policy: Analysis And Perspective*

Central Asian region has a fairly significant reserves of energy and natural resources and convenient geographical position, so it is an object of geopolitics of the leading states of the world. Interests of the US are not an exception in this region. In this article the author analyzes current US foreign policy in Central Asia. The author notes that the US policy is still focused on the creation of a Greater Central Asia. The American initiative "New Silk Road" haven't worked. The Central Asian states are more interested in the Chinese project "Silk Road Economic Belt". Unlike the US, China and Russia have increased their influence in the region, and a number of world crisis displaces Central Asia to the American agenda. However, the Central Asian countries are still interesting in cooperation with the US and it is likely that the US will continue the struggle for influence in the region.

Keywords: Central Asia, USA, China, Russia, foreign policy, geopolitics, strategy, Greater Central Asia, the New Silk Road.